

Närkesamlingen 1731 – varsam revidering

Det är med stor vördnad och kärlek jag närmar mig Pehr Anderssons notbok, kallad Närkesamlingen. Notboken är den äldsta i Folkmusikkommisionens samling av noter med svensk folkmusik och originalet finns kvar – vilket inte är fallet med många av de äldre notböckerna.

Syfte och mål

Jag har närmat mig Närkesamlingen från två olika håll – genom folkmusikintresset och genom intresset för barockmusik. Som riksspelman med inriktning på Närkemusik känns det självklart att vilja utforska rötterna i Närketraditionen. Som initiativtagare till och ledare av Örebro Barock, har Närkesamlingen varit en källa till att förstärka den lokala och svenska repertoaren. För ensemblen har jag därför, till ett flertal melodier i Ma 1, skrivit till en generalbasstämma (och i många fall ytterligare stämmor), för att låta musiken klinga med tidsenliga instrument.

Att läsa i och spela Närkesamlingen har för mig inneburit en växande insikt om att den rymmer såväl stora kvaliteter som brister. Stora kvaliteter i själva låtmaterialet som nedskrivits för så lång tid sedan – stora brister i notationen på många håll, exempelvis beträffande notvärden och tonhöjd. Dock är det, mellan olika sidor, stora variationer mellan i vilken grad det går att lita på vad som är noterat. Helt uppenbart har mer än en person skrivit ner melodier i notboken, vilket också tydligt framgår av de olika handstilarna.

En del av bristerna och frågetecknen riskerar att leda till att nutida musiker antingen inte orkar ta sig an särskilt många av låtarna – eller att tolkningen blir så olika mellan olika personer, att det blir svårt att spela tillsammans. Detta är väldigt synd, då det handlar om en av Sveriges äldsta folkmusiksamlingar.

Den här varsamma revideringen har som mål att försöka förmedla vad som troligtvis har avsetts samt att vara transparent och tydlig med vad som är tolkning av notbilden respektive original – och att därigenom flytta fram positionerna för samlingen, så att den blir bättre förstådd och oftare och lättare blir spelad.

Slutsatserna vilar på många timmars tankemöda, efterforskningar och noggranna avvägningar.

Tack

Stort tack till **Kungliga Musikaliska Akademien** som, genom **Sten Frykbergs Fond**, stöttat detta arbete ekonomiskt.

Jag vill också särskilt nämna två personer som betytt mycket för detta material: **Ulla Carin Libert** som grävt fram mycket spännande historia runt Närkesamlingen och dess samtid och därmed lyckats avgränsa och bättre tidsbestämma flera av låtarna i slutet av Ma 1. Hon har även tipsat om ytterligare referensmaterial samt, med sitt nitiska hökögga, gett feedback av hög kvalitet. Jag vill också tacka **Alf Ekblad**, oraklet i Brevens bruk, som på många sätt varit en

motor för att fler intresserar sig för Närkesamlingen. Alf har bidragit med många viktiga och bra tankar runt såväl materialet som personerna och låtarna.

Några av förtjänsterna i detta material är deras. Misstagen och de slutliga avvägningarna mina.

Jag hoppas med detta arbete inspirera och möjliggöra för fler spelmän/-kvinnor att, med glädje, kunna gå på upptäcktsfärd i denna fantastiska notbok.

Olof Ericsson

Januari 2021

Riksspelman på Närkelåtar

Violinist i Svenska Kammarorkestern

En av initiativtagarna till och ledare av Örebro Barock

Närkesamlingen – en bakgrund

Folkmusikkommissionen, FMK, som hade sitt första möte 1908, har gjort ett enastående arbete med att samla in, bedöma, katalogisera och ge ut svensk folkmusik med de stora nedtecknarna Nils Andersson och Olof Andersson i spetsen. FMK står bakom de flesta av de 24 banden i Sveriges största folkmusikutgåva: Svenska Låtar. Men deras samlade material är mycket större än så – hela 45 000 sidor! En liten del av allt detta är Närkesamlingen med sina 55 inskannade sidor, som getts katalognumret Ma 1.

Folkmusikkommissionens samlingar förvaltas sedan 2003 av Svenskt Visarkiv:

<https://musikverket.se/svensktvisarkiv/sok-i-samlingarna/>

Under insamlandet av äldre notböcker till FMK berättar Olof Andersson i en rapport om det stora antalet notböcker från Närke och han använde initialt begreppet "Närkesamlingen" om flera olika notböcker från Närke. Sedan övergår Olof Andersson själv till att benämna just Ma 1 som Närkesamlingen, vilket man kan läsa i hans register och anteckningar från insamlandet. Där förekommer anteckningar med "**Närkesamlingen**" från 1731 eller "**Närkesamlingen 1731**". Namnet Närkesamlingen om Ma 1 förekommer även i Svenska Låtar Närke, till exempel på sidan 169.

Ibland benämns notboken också som "Pehr Anderssons notbok", bland annat av Magnus Gustafsson i den gedigna avhandlingen "Polskans historia – en studie i melodityper och motivformer med utgångspunkt i Petter Dufvas notbok". Jag kommer här att använda begreppet "Närkesamlingen" eller "Ma 1".

Närkesamlingen är en notbok i fickformat som har karaktären av en dansbok, sett till innehållet i den. Den består troligen av 102 polloneser, 32 menuetter och 4 kontradanser. Eftersom några saknar titel bör vi inte vara alltför säkra. Det går även att ha olika synpunkter på hur dubbleringar och varianter ska räknas. Låtarna är till stor del uppdelade efter tonart.

Vilka mer än Pehr Andersson har varit den "räta ägaren till denna notbok" mellan 1731 och början av 1900-talet, då storspelmannen Carl Viktor Rulin från Folketorp, Lerbäck, i Närke lämnade in den till FMK? Med största sannolikhet bland annat Rulins far, Olaus Persson, vars namn är ett av många i boken. Hur dessa personers inbördes relationer sett ut och vilka som tecknat ner låtar i notboken är en spännande fråga för vidare efterforskning. Något att fundera över i det läget är kanske också hur olika omständigheter i hälsa, tillgång till ljus under arbetet samt pennans kvalitet kan ha påverkat handstilen för en och samma person.

Som exempel på ovan nämnda brister (eller frågetecken) i notboken kan nämnas: Ma 1:021 Pollones nr 61 som i B-delen (andra reprisen) har denna följd av takter: 3/4, 3/4, 3/4, 3/4, 2/4, 3/4, 4/4, 2/4, 3/4, 3/4; Ma 1:027 där bläck från baksidan av papperet blandar sig med framsidan; Ma 1:043 där primo (förstastämman) och secundo (andrastämman) har olika antal takter.

Avgränsningar

När sådana giganter som Olof Andersson och Magnus Gustafsson har gjort så fantastiska arbeten inom svensk folkmusik och med olika notböcker, är det lätt att fastna i startblocket. Olof Andersson har tecknat ner de flesta låtarna i Ma 1, men i flera fall avviker de från

originalet. Olof Andersson har heller inte tagit med mer än en menuett i sin nedteckning varför många melodier saknas i det materialet. Om man går till originalet är många sidor svårlästa och/eller svårtolkade – även för en van notläsare.

Målet med denna varsamma revidering är, som redan nämnts, att göra Närkesamlingen mindre svårtillgänglig och mer lättförståelig. Materialet ska vara väl underbyggt utifrån metoden presenterad nedan. Presentationen (notskriften) ska vara transparent med fotnoter angående oklarheter och valen i tolkningen av dem.

Det finns inga anspråk på att vara heltäckande i analys eller referenser. Men intresset för Närkesamlingen ökar. Och behovet, menar jag, finns nu.

Målet är inte att inneha det rätta svaret om notboken, eller att ta bort den personliga friheten i utförande, men att erbjuda en bättre startplattform. För att nå den plattformen har jag strävat efter att försöka förstå vad som troligen har avsetts, oavsett min personliga smak.

Folkmusiken har alltid, och kommer alltid, att utvecklas åt olika håll. Ibland lägger spelmän/kvinnor till lite, broderar ut, så att låtarna blir rikare. Ibland kan detaljer eller särskilda kännetecken för en viss låt glömmas bort eller medvetet ersättas med något annat. Utvecklingen kan därför, på samma gång och av olika personer, uppfattas som att gå BÅDE fram och bak! Däri ligger möjligheten för den rikedom som finns i folkmusiken. Men det är också en rikedom att ha möjligheten att med nyfikenhet kunna se tillbaka på hur musiken och samhället såg ut tidigare.

Fokuset för detta arbete är inte i första hand historiskt, även om det historiska har funnits med och spelat roll för resultatet. Men andra personer med ännu större historiska och lokala kunskaper är mer lämpade att flytta fram positionerna där.

Varsam revidering – arbetsmetod

Fotografering av originalet. Genom att fotografera har det gått att se notbilden tydligare – på många ställen där bläckplumpar syns igenom papperet från baksidan – jämfört med skanningen.

Analys och jämförelse av tonmaterialet inom varje melodi och mellan de olika låtarna i Ma 1. Harmonisk och figurativ bedömning av tonmaterialet. Jämförelse med tonspråk i svensk folkmusik, barockmusik, renässansmusik och 1700-talsmenuetter inom folkmusik och klassisk musik.

Jämförelse med andra tidiga notböcker. (Se referensmaterial) Här har det funnits anledning att särskilt jämföra med Jonas Pehrssons i Konsta, Sköllersta i Närke, notböcker Ma 3a och Ma 3b från 1787 respektive 1792 eftersom det finns ett starkt släktskap mellan dem och Ma 1. Åtminstone 31 polloneser och 17 menuetter i Ma 1 har stora likheter med, eller är nästan samma låt, som melodier i Ma 3a och Ma 3b.

Allmänna resonemang och avvägningar

Närkesamlingen har ett äldre ursprung än andra bevarade spelmansböcker i Sverige som vi nu känner till (med undantag för Gustaf Blidströms notbok från fångenskapen i Tobolsk – i vilken jag inte funnit några varianter till melodierna i Ma 1). De tidigare delarna i Ma 1 är nedskrivna på 1730-talet och de senare troligen på 1760- och 70-talen. Det betyder att noterna däri inte är avskrivna från andra nu kända notböcker. De är antingen avskrivna från ännu äldre nu försvunna notböcker (ett sätt att lära sig musik och skaffa sig en repertoar på den tiden var att skriva av låtar från andra) eller nedskrivna låtar som spelmannen hade lärt sig eller möjligen gjort själv. Däremot kan andra notböcker ha skrivits av från Ma 1. Ett exempel där det definitivt skett är i C.V. Rulins andra notbok nr 15 som i A-delens sista takt har skrivit av samma misstag som finns i Ma 1:39 nr 115 (en Pollonese av K.M. von Esser) och därmed gjort samma märkliga 4/4-delstakt. Något som också är troligt är att vissa låtar i Närkesamlingen och låtar i andra äldre notböcker kan ha skrivits av från en gemensam, äldre notbok.

Detta gör att i de fall då Ma 1 har annat toninnehåll än referensmaterialet kan man tänka sig att det ofta handlar om ett tidigare, äldre spelsätt eller en äldre variant av en låt. Inte minst kan det handla om förekomsten av moll-dominant – ett av de fall då man inte höjer toner i låtar i moll. Här vill jag också nämna en annan avgränsning: användandet av kvartstoner och halvt höjande av toner. Jag tar, i det här arbetet, inte ställning i den väldigt spännande frågan om hur spel med kvartstoner utvecklats (ofta tvättats bort, ibland använts som ett sätt att så småningom ”komma till” en riktig höjning) och inte heller dess olika ursprungskällor (som naturtonserien eller färgning för att skapa uttryck). Ibland har jag i materialet föreslagit ett # när det inte finns i original (det framgår då tydligt att det är mitt förslag). Där kan den hugade välja att testa med kvartston om det känns rätt.

Med andra ord – när tonmaterialet känns rimligt har jag valt att låta det vara med tanke på att variation är en rikedom och Ma 1 är mer ursprungligt än referensmaterialen. **Bara när något har känts fel utifrån ovanstående har jag funnit skäl att föreslå ändringar.**

Andra grundtankar

Ett existerande förtecken har i allmänhet en större tyngd är ett saknat. Det är lättare att missa att skriva något än att skriva dit något av misstag.

Sättet att notera har ändrats genom historien. Antalet **punkterade halvnoter** har jag bara lyckats hitta på två ställen i Ma 1 (i Minuete nr 100 bild 33 och hela tre stycken i nr 119/120 bild 41–42) – även i de fall där tonen bör fylla en hel 3/4-takt. Dessa har jag ändrat till punkterad halvnot utan fotnot.

Notationen för **trioler** ser i originalet ut på olika sätt. Vanligt är en båge över de tre tonerna i triolen. Ibland kombinerat med en liggande trea eller krumelur. I många fall är det troligt att bågarna bara handlar om att visa att det är en triol, inte att visa att man nödvändigtvis behöver binda tonerna. I vissa låtar finns triol-bågarna kvar, i andra har de tagits bort. Men det framgår av fotnoter vilket som är fallet.

Notationen med **Bis** (d.v.s. där man tar om de markerade takterna) har i nästan alla fall behållits för att behålla känslan av upptäckaranda och gammalt material. Då har konsekvent använts ett dubbelstreck av smalare variant, noteringen ”Bis” och en klammer över takterna – även i de fall då originalet har ett repristecken med fyra prickar – ett av de olika sätten att markera bissering.

Repristecken och dubbelstreck är i originalet inte konsekvent. Vanligt i tidens notation verkar ha varit att det räckte med repristecken i B-delens början för att ta om B-delen och att man gjorde ett fint avslutande dubbelstreck efter sista takten. Det finns även låtar som endast har dubbelstreck (och inga repristecken). Se till exempel Ma 1:005 nr 12 Pollonse. Där saknas repristecken helt och hållet. B-delen har karaktären av avslutande del som inte tas om. Även i andra notböcker och speltraditioner finns det delar som inte spelas i repris (inte någon gång eller bara allra första gången till exempel.) Jag har valt att behålla dessa olikheter, och inte tvätta bort dem, för att upptäckandet av Ma 1 och dess melodier ska fortsätta också beträffande hur många gånger man spelar olika delar av dem.

Av samma skäl – att bevara nyfikenheten och upptäckarandan – har även **felstavningar** i låtarnas titel (namn) behållits och inte standardiserats.

I Ma 1 saknas vissa titlar. I de fallen har titeln skrivits inom parentes. Vad det är för sorts låt kan vi inte vara helt säkra på, men titellöst blir väldigt vagt och karaktärlöst.

Med viss tvekan har jag valt att **benämna tonerna enligt det nyare sättet – Bb och b**, inte b och h.

I skärningspunkten mellan notation och klingande utförande är det ibland mer, ibland mindre, viktigt hur tonerna är noterade. Om man till exempel tar en sluttakt med en 1/8-delstriol följt av en halvnot jämfört med en 1/8-del och två 1/16-delar följt av en halvnot är det inte säkert att det klingande måste låta så olika. Som observation kan nämnas att i flera av de menuetter som finns i nästan samma version i Ma 1 och Ma 3b kan samma ställe i de olika notböckerna stå på ovanstående olika sätt.

Numreringen av Ma 1 är svårt problematisk. I originalet finns upp till tre olika nummer för varje låt. Dessutom finns det skevheter i övrigt. Till exempel: B-delen av Pollonese nr 4 har fått en notering ”5a”. Några melodier har en primo (förstämman) och en secundo (andrstämman). Ibland står det ”primo” och ”secundo”, ibland inte. Ibland har de samma nummer, ibland olika. Vissa låtar står två gånger, några låtar är nästan samma låt men med en liten variant. Redan cirkulerar lite olika sätt att benämna Ma 1:s låtar. Gärna hade man velat göra en ny numrering, men originalet finns redan – liksom bilderna och katalogiseringen. Så det skulle förvirra ännu mer.

Nu blir den mest kompletta och lättfattliga principen att använda det högsta numret som finns på varje låt – och att komplettera med bildnummer enligt Svenskt Visarkivs numrering.

Referensmaterial

- Ma 1, Närkesamlingen, original.
- Ma 2, Ma 3a och Ma 3b efter Jonas Pehrsson, Konsta, Närke.
- Olof Anderssons (OA) nedteckning av polloneser, en menuett och en kontradans ur Ma 1.
- Magnus Gustafsson: Gustafsson M 2016 Polskans historia: En studie i melodityper och motivformer med utgångspunkt i Petter Dufvas notbok. Avhandling, Institutionen för Kulturkunskaper Lunds Universitet, Lund.
<https://www.lu.se/lup/publication/d0325576-a399-475a-81d9-dae433afd5a6>
- Ma 4 efter Nils Bergdahl, Närke
- Donats notbok : Ma 5
- Dufvas notbok: Ma 6
- Sexdregasamlingen: Ma 12b, Ma 12ax, Ma 12bx, Ma 12bax och Ma 12bbx. Även Ulf Kindings uppteckning av densamma från 1974, skrivet Ma 12:I och Ma 12:II
- Svenska låtar, Närke, med särskilt fokus på C.V. Rulin och Carl Gustaf Holmberg
- C.V. Rulins tre notböcker
- Conrad Sandsten Ma 170
- Olof Larsson MMD 60
- Johan Erik Carlsson MMD 67
- Gustaf Blidströms notbok från 1715
- Dansbok (ibland kallad kontradansbok) som tillhört Anna Christina Svedberg, född Hellström. På omslaget ”Patrik Hellström 1797”. Musikaliska Akademiens bibliotek reg.nr 4509.

Detta material innehåller:

-Introduktion

-Register

-Noter till alla polloneser, menuetter och kontradanser i Ma 1

-Kommentarer med referenser

Här utvecklas några av de avvägningar som gjorts samt görs referenser till liknande melodier.

